

TARSUS RÜŞDİYESİ'NDEN MİSAK-I MİLLÎ İLKOKULU'NA BİR OKULUN GELİŞİMİ VE DÖNÜŞÜMÜ¹

Yrd. Doç. Dr. Sacit UĞUZ
Mustafa Kemal Üniversitesi, Eğitim
Fakültesi, sacituguz@gmail.com

Yrd. Doç. Dr. Yakup Karataş
Ağrı İbrahim Çeçen Üniv., Fen Edebiyat
Fakültesi, yakup198025@gmail.com

Özet

Osmanlı Devleti'nde, eğitim alanında görülen yenileşme hareketleri içerisinde önemli bir yer tutan Rüşdiye mektepleri, zamanla ülkenin en yaygın ve en önemli eğitim kurumu hâline gelmiştir. Bu çalışmanın konusu olan Tarsus Rüşdiyesi de kuruluşunda itibaren Cumhuriyet yıllarına kadar şehrin en önemli Müslüman okulu olma özelliğini korumuştur. Ancak bu süreçte yapısal olarak birçok değişikliğe uğrayan okul, zamanla klasik rüşdiyeden ibtidai programlı rüşdiye statüsüne geçirilmiş daha sonra da ilkokula dönüştürülmüştür. Tarsus Rüşdiyesi'nin bu değişim süreci ile ilgili en önemli kayıtlar Tarsus'ta bulunan Sakarya İlköğretim Okulunun arşivinde bulunmaktadır. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün envanterine girmemiş ve adeta bir köşede saklı kalmış olan bu arşivde, Tarsus Rüşdiyesi başta olmak üzere Rehber-i Füyûz, Memba-ı İrfan, Erkek Numune ve Misak-ı Milli Okullarına ait sene sonu imtihan cetvelleri, muallim sicil defterleri ve künye defterleri bulunmaktadır. Bu vesikalardan eğitim-öğretimin süresi, okutulan dersler ve bu derslerde yıldan yıla yapılan değişiklikler, öğrenci sayıları ve başarı oranları gibi birçok konuda istatistikî veriye ulaşılmıştır. Bu verilerin değerlendirilmesiyle de Osmanlı Devleti'nde sıradan bir taşra rüşdiyesinin nitelikleri belirlenmiş, açılışından kapanışına kadar geçen süreçte, değişimi ve dönüşüm evreleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarsus, Rüşdiye, Rehber-i Füyûz Mektebi, Erkek Numune Mektebi, Misak-ı Milli İlkokulu

FROM RUSHDIYE OF TARSUS TO MİSAK-I MİLLİ PRIMARY SCHOOL DEVELOPMENT AND TRANSFORMATION OF A SCHOOL

Abstract

Rushdiye schools which has an important place among the reform movements on education has been most common and important education establishment of Ottoman Empire. Rushdiye of Tarsus as a subject of this study maintained its role as most important Muslim school of the city since its foundation to the first years of Turkish Republic. On the other hand school has been exposed many structural varieties in this process and has been completed its mission as a primary school while it had started as a Rushdiye. The most important records about Rushdiye of Tarsus were at the archives of Sakarya Primary School in Tarsus. Nowadays final exam statement, teacher registry notes and personal records about Rehber-i Füyuz, Memba-ı İrfan, Erkek Numune schools and most of all Rushdiye of Tarsus has the most excessive documentation of all. Statistical data about length of academic year, lessons, and changes of lesson applied year after year, number of students, successes of student and lots of related issues were obtained from these statements which are the main source of investigation. This study aims to indicate characteristics of an ordinary country rushdiye, development and transformation stage within the duration from its beginning to its closing with evaluation of these data.

Key Words: Tarsus, Rushdiye, Rehber-i Füyuz School, Erkek Numune School, Misak-ı Milli Primary School

¹ Bu makale 14-16 Haziran 2012 tarihinde Trabzon'da düzenlenen Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulan çalışmanın gözden geçirilmiş halidir.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin yükselmesinde ve Türk-İslâm medeniyetinin inkişafında şüphesiz eğitim öğretim kurumlarının ve uygulanan eğitim sisteminin rolü büyüktür. XVII. yüzyıldan itibaren devletin zayıflamaya, sosyal ve ekonomik düzenin de bozulmaya başlaması, vakıf müesseselerinin ve ona bağlı olan medreselerin de bozulmasına neden olmuştur. XVIII. yüzyılın başlarından itibaren devletin diğer kurumlarında olduğu gibi eğitim kurumlarında da bir takım ıslahat çabaları görülür (Kodaman, 1999: IX-I).

Osmanlı eğitim sisteminde ilk köklü yenilikler, XIX. yüzyılda Sultan II. Mahmud ile birlikte başlamıştır. Batı dünyasında her alanda görülen ilerlemenin ancak eğitim yoluyla Osmanlı Devleti'ne girebileceğini bilen II. Mahmud, 1824 yılında ilköğretimi mecburî hale getirmiştir. Sıbyan mekteplerinin üst kademesi olarak açılan ve sınıf-ı sâni denilen okullar ise bu dönemde eğitim alanında yapılan diğer önemli bir yeniliktir. Daha sonra adı padişah tarafından rüşdiye olarak değiştirilen bu okulların idaresi ile meşgul olmak üzere ayrıca Mekâtib-i Rüşdiye Nezareti kurulmuştur. Rüşdiye okullarının eğitim sistemindeki yeri ise 1845 yılında toplanan Muvakkat Maârif Meclisi ile belirlenmiştir. Buna göre rüşdiye okulları, sıbyan mekteplerinin üstünde ve darülfünûna öğrenci veren bir okul olarak kabul edilmiştir (Kodaman, 1999: 91,92). 1859'dan itibaren ülkede kız rüşdiyeleri de açılmaya başlanmıştır (Akyüz, 2010: 165). 1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile nüfusu 500'den fazla olan her kasabada bir rüşdiye açılması, öğrenci adedine göre bir veya iki öğretmen tayin edilmesi, öğretim süresinin 4 yıl olması, rüşdiyeyi bitirenlerin imtihanla idâdiye kabul edilmesi hususları kabul edilmiştir. (Mahmud Cevad, 2011: 91-99).

Kuruluşundan beri müstakil bir eğitim kurumu olarak varlığını devam ettiren rüşdiyelerin, 1869 Nizamnâmesi ile yeni açılacak olan ve 3 yıl eğitim verecek olan idadîlerle birleştirilmesi öngörülmüştür. Böylece vilâyet merkezlerinde 7 yıl, sancak merkezlerinde de 5 yıl eğitim veren ve bünyesinde rüşdî sınıflar bulunan idadîler açılmaya başlanmış ve 1882'den sonra sayıları da bir hayli artmıştır. 1913 yılında çıkarılan Tadrîsat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkati ile rüşdiyeler bu sefer ibtidaî mekteplerle birleştirilmiş ve ibtidaî programlı rüşdiye statüsü ile 6 yıllık eğitim veren okullar açılmaya başlanmıştır (Akyüz, 2010: 166, 232, 273). Dolayısıyla 1913 yılından sonra Osmanlı eğitim sisteminde müstakil rüşdiyeler, istisnalar dışında kaldırılmış ancak idadîler ve ibtidaîler bünyesinde fiili olarak varlıklarını devam ettirmişlerdir.

Sahip olduğu stratejik konumu ve ticarî potansiyeli nedeniyle tarihin her döneminde önemini muhafaza etmiş olan Tarsus şehri, XIX. yüzyıl boyunca da Adana ile birlikte bölgenin en önemli iki şehriden biri olmuştur. Kültürel alanda da çok zengin bir birikimi olan Tarsus, özellikle sahip olduğu köklü medrese geleneği nedeniyle birçok ilim adamının yetiştiği bir yerdir. XIX. yüzyılın kinci yarısından itibaren ise Tanzimat reformlarının neticesi olarak özellikle eğitim alanında görülen birçok yenilik, ülke genelinde olduğu gibi Tarsus'ta da kendini göstermiştir. Şehrin hemen hemen her mahallesinde usûl-i cedîde ile eğitim veren bir ibtidaî mektep açılmıştır. Köylerde ise genellikle eski sıbyan mektepleri usûl-i cedîde ile eğitim

veren ibtidailere dönüştürülmüştür (Uğuz, 1012: 216, 223). Bu yenileşme sürecinde Tarsus'ta açılan en önemli eğitim kurumu ise şüphesiz Tarsus Rüşdiyesi'dir. Şehirde eğitim alanındaki çok büyük bir eksikliği dolduran ve en üst dereceli Müslüman okulu konumunda olan Tarsus Rüşdiyesi, ilerleyen dönemde şehrin sosyoekonomik yapısında ve siyasetinde rol oynayan birçok önemli şahsiyeti yetiştirmiş olması bakımından oldukça önemlidir.

Tarsus Rüşdiyesi ile ilgili en önemli kayıtlar Tarsus'ta bulunan Sakarya İlköğretim Okulu'nun arşivinde bulunmaktadır. Cumhuriyet yıllarında Osmanlı döneminden kalma okulların yeni eğitim sistemine geçmesi ve isimlerinin değişmesinden sonra arşivleri, Tarsus Misak-ı Millî İlkokulu'nda toplanmış ve uzun müddet burada muhafaza edilmiştir. Misak-ı Millî İlkokulu 1997 yılında Tarsus Amerikan Koleji'ni de bünyesinde bulunduran ve Amerikan Board Cemiyeti'ne bağlı olan SEV Vakfı'na satılmıştır. Okulun arşivi ise Sakarya İlköğretim Okulu'na devredilmiştir. Günümüzde bu okulun arşivinde Tarsus Rüşdiyesi başta olmak üzere Rehber-i Füyûz, Memba-ı İrfan ve Erkek Numûne Mekteplerine ait sene sonu imtihan cetvelleri, muallim sicil defterleri ve künye defterleri bulunmaktadır. En fazla vesika ise Tarsus Rüşdiyesi'ne aittir. Bu vesikalar arasında rüşdiye ve devamı niteliğinde olan Rehber-i Füyûz, Erkek Numune ve Misak-ı Millî okullarına ait 1873 (R.1289) yılından 1927 yılına kadar olan sene sonu imtihan cetvelleri önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu cetvellerden eğitim öğretimin süresi, okutulan dersler ve dönem dönem bunlarda meydana gelen değişiklikler, öğrenci sayıları, başarı oranları gibi birçok konuda istatistikî bilgiye ulaşmak mümkün olabilmektedir. Kısaca bir okulun gelişim ve dönüşüm evreleri kolaylıkla ortaya konabilmektedir.

Okulun Kuruluşu ve Geçirdiği Değişim Süreci

Tarsus Rüşdiyesi, Müftü Ahmed Hilmi Efendi'nin müstemilâtıyla birlikte mektep yapılması için vakfettiği binada açılmıştır. Bu binanın rüşdiye olarak düzenlenmesi yönünde karar veren Tarsus Sancağı İdare Meclisi'nin çalışmaları neticesinde Tarsus Rüşdiyesi 1863 yılında eğitim öğretime başlamıştır. Maârif Nezareti tarafından da ilk etapta okula 600 kuruş maaşla bir muallim-i evvel, 300 kuruş maaşla bir muallim-i sâni ve 100 kuruş maaşla da bir bevvab tayin edilmiştir (BOA. MVL. 650/38). İlerleyen yıllarda hat muallimi de tayin edilince okulun öğretmen sayısı üçe çıkmıştır.

Ancak bu bina zamanla ihtiyaca cevap veremez hâle gelmiştir. Binanın oldukça eski ve kullanışsız olması, ayrıca öğrenci sağlığı açısından da uygun olmaması nedeniyle tamirine ihtiyaç olduğuna dair ilk yazışmalar 1907 yılında yapılmaya başlanmıştır (BOA. MF.MKT. 1033/75). Bu yazışmalardan birinde Adana Maârif Müdürlüğü, Tarsus Rüşdiyesi'nin binasının oldukça harap olduğu, sadece bir oda ve bir bahçeden ibaret bulunduğu ve ihtiyaca cevap veremediği için 200 liraya satılarak Tarsus Belediyesi tarafından tahsis edilen ve şehrin kuzey doğusunda bulunan arsa üzerine 1.000 lira masrafla yeni bir rüşdiye binasının yapılması yönünde Maârif Vekâleti'ne müracaatta bulunmuştur. Yapılan tahkikat neticesinde Maârif Vekâleti bu isteği yerinde bulmamıştır. Gerekçe olarak da binanın söylenildiği gibi bir odadan ibaret olmayıp beş odasının bulunduğu, eğer 15-20 bin

kuruşa tamir edilirse ihtiyaca cevap verebilecek düzeye gelebileceği, üstelik yeni okul binası için gösterilen yerin de şehrin dışında olduğu ve öğrenciler için okula gidiş-gelişlerinin zor olacağı belirtilmiştir. Ancak bu yazışmalar yapılmadan evvel belirtilen yere temel atılarak inşaata başlandığı görülmektedir. Bunun üzerine Maârif Vekâleti, mevcut okulun yerinin çarşının en değerli mevkiinde olmasından dolayı kesinlikle satılmamasını istemiştir (BOA. DH.MKT. 1300/16). Ancak eski Rüşdiye binasının 1909 yılında 400 lira bedel karşılığında İstanbul'dan talip olan birisine satılması kararlaştırılmıştır (BOA. DH.MKT. 2728/52).

Tarsus Rüşdiyesi'nin pek de iç açıcı olmayan fiziki durumu ile ilgili 1910 yılı başlarında Tarsus'ta bulunan Ahmed Şerif ise şunları nakletmektedir:

"...Maârif Tarsus'ta pek ruhsuz, âdeta hiç denilebilecek bir hâledir. Rüşdiye mektebi diye götürüldüğüm yer bir okul binasından başka her şeydir. Perşembe olduğu için çocukları erken salıvermişler ise de öğrencinin miktarının altmışa yakın olduğunu öğrendim. Okulda oturacak sıralar bile yoktu. Burada görülen pisliğe, düzensizliğe göre öğretmenlerin, öğrencilerin durumunu düşündüm. Kırk elli kadar çocuğun doldurulduğu havasız bir yer..." (Ahmed Şerif, 1997: 176).

İfadesi o tarihte Tarsus Rüşdiyesi'nin içerisinde bulunduğu durumu en iyi şekilde dile getirmektedir.

Tarsus Rüşdiyesi, 1913 yılında çıkan ibtidaî ve rüşdiyelerin birleştirilmesini öngören kanundan (Düstur, 2. Tertip, V, 807, 808) bir yıl sonra, ibtidaî programlı rüşdiye statüsüne geçirilerek Rehber-i Füyûz Mektebi adıyla 6 sınıflı bir okula dönüştürülmüştür (Yılmaz, Uzun, Aydın, Yavuz, 1998: 19). Rehber-i Füyûz Mektebi, 1923 yılında Tarsus Amerikan Koleji'nin yanındaki binaya taşınmış ve ismi önce Rehber-i Füyûz Numûne Mektebi (Tarsus, 26 Mart 1340, 3), daha sonra da Erkek Numûne Mektebi olarak değiştirilmiştir (Yılmaz ve diğerleri, 1998: 19). İlk Tedrisat Meclisi'nin 31 Ekim 1925 tarihinde aldığı karar gereğince 1926 yılında okulun adı Misak-ı Millî İlkokulu olarak tekrar değiştirilmiştir (Tarsus, 31 Kanunievvel 1341, 1). 1997 yılına kadar hizmet veren Misak-ı Millî İlkokulu, bu tarihte kapatılmış ve binası SEV Vakfı'na satılmıştır.

Öğretim Süresi

Tarsus Rüşdiyesi'nde 1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi gereğince 4 yıllık eğitim programı uygulamakta, ayrıca bir de hazırlık mahiyetinde olan mülâzımîn sınıfı bulunmaktaydı. Öğrenciler bu sınıfa genellikle 10 ve 11 yaşında alınmakla birlikte, imtihan cetvellerinde 9 ve 12 hatta 13 yaşlarındaki çocukların kaydedildiği de görülmektedir. Mülâzımîn sınıfı 1889 (R.1305) öğretim yılında kaldırılmıştır. 1895 (R.1311) yılında rüşdiyelerin öğretim 3 yıla düşürülmesine rağmen (Doğanay, 2011: 260) Tarsus Rüşdiyesi, 1897 (R. 1313) yılına kadar 4 yıllık eğitim yapmaya devam etmiştir. Bu tarihte okulun eğitim süresi nizamnâme gereği 3 yıla düşürülmüştür. Ayrıca mülâzımîn sınıfı tekrar getirilmiştir (TSİOA, Tarsus Rüşdiyesi, 1305,13014). 1901 (R. 1317) yılında ise bu sınıf tekrar kaldırılmış, eğitim süresinde ise herhangi

bir değişiklik yapılmadan ise 3 yıl olarak bırakılmıştır (TSİOA, Tarsus Rüşdiyesi, 1317).

Tarsus Rüşdiyesi, 1914 yılında ibtidaî programlı rüşdiye statüsü ile Rehber-i Füyûz Mektebi adıyla 6 sınıflı bir okula dönüştürülmüştür. Eğitim süresi devre-i ûla, devre-i mutavassıta ve devre-i âliye olmak üzere ikişer yıldan üç bölüm olarak belirlenmiştir. Okul ile ilgili kayıtlar incelendiğinde mevcut olan 1914 ile 1917 yılları arasını hâvî imtihan cetvellerinde, sadece devre-i mutavassıtanın ikinci yılı ile devre-i âliyenin birinci ve ikinci yıllarına ait kayıtların bulunduğu görülmektedir. 1920 yılına ait imtihan cetvelinin üzerinde ise *“Bu tarihten itibaren altı sınıf olmuştur”* ibaresi yer almaktadır (TSİOA, Tarsus Rehber-i Füyûz Mektebi, 1336/1337). Bu durumda Rehber-i Füyûz Mektebi'nin 1920 yılına kadar, 1913 yılında çıkan kanun uyarınca altı yıl olan ilköğretim süresinin ikinci üç yılı için eğitim-öğretim veren bir okul olarak hizmet verdiği anlaşılmaktadır. İlerleyen yıllarda okulun isminde tekrar değişiklikler olmasına rağmen 1924 yılına kadar eğitim süresi aynı kalmıştır. Bu tarihte ise eğitim süresi 6 yıldan 5 yıla indirilmiş, kapanıncaya kadar da 5 yıllık ilkokul müfredatıyla eğitim vermiştir.

Okutulan Dersler ve Muhteviyatı

Tarsus Rüşdiyesi'nin kurulduğu yıl olan 1863'ten, 1873 yılına kadar olan 10 yıllık sürede uygulanan ders programı ile ilgili herhangi bir kayıt mevcut değildir. Mevcut olan 1873'ten 1927 yılına kadar olan kayıtlarda ise gerek yeni düzenlemeler, gerekse de okulun geçirdiği yapısal değişiklikler nedeniyle okutulan derslerde ve uygulanan programlarda sık sık değişiklikler yapıldığı görülmektedir.

Tarsus Rüşdiyesi'nde, 1869 Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi gereğince 4 yıllık bir eğitim müfredatının uygulanmakta, bir de mülazımîn (hazırlık) sınıfı bulunmaktaydı. 1873 (R.1289) tarihinde okutulan dersler, ders kitapları ve muhteviyatı şu şekildedir (TSİOA, Tarsus Rüşdiyesi, 1289/1290):

Ulûm-i Diniye	: Dürr-i Yekta (Mülazımîn, 1. sınıf)
Ahlâk	: Vezâif-i Etfal (Mülazımîn, 1. sınıf)
Hat	: Sülûs (1. ve 2. sınıf), Rik'â (3. ve 4. sınıf)
Arapça	: Emsile ve Bina (1. sınıf), Avamil ve Maksud (2. sınıf), İzhar (3. sınıf), Mantık, Vaz'îye ve Feride (4. sınıf).
Farsça	: Talim-i Farisî (1. sınıf), Kavâid-i Farisî (2, 3, 4. sınıf), Gülistan (3. ve 4. sınıf)
Ahlâk	: Vezâif-i Etfal (Mülazımîn, 1. sınıf)
Lisan-ı Osmanî	: Medhal Kavaid (1. sınıf)
Hesap	: A'mâl-i Erbaa (2. sınıf), Kûsûrat (3. sınıf), Tenâsüb (4. sınıf)
Coğrafya	: Avrupa (2, 3. ve 4. sınıf), Asya ve Afrika (3. ve 4. sınıf)
İnşâ	: İnşâ-i Türkî (2, 3. ve 4. sınıf)
Tarih	: Tarih-i Osmanî (4. sınıf)
Hendese	: Ta'limü'l Hendese (4. sınıf)

1889 (R.1305) yılında mülazımîn sınıfı kaldırılmış ancak programda herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. 1893 (R.1309) yılında ise programda bir takım

değişiklikler yapıldığı görülmektedir. Yeni programa göre okutulacak dersler şu şekilde belirlenmiştir (TSİOA, Tarsus Rüşdiyesi, 1309):

Ulûm-ı Diniye	: Mufassal İlmihal (1. sınıf), Dürri Yekta ve Tecvidli Kıraat (2. ve 3.sınıf), Nimetül İslâm (4. sınıf)
Arapça	: Emsile ve Bina (1. sınıf), Avamil ve Maksud (2. sınıf), İzhar (3. ve 4. sınıf)
Farsça	: Kavâid-i Farsî ile Talim-i Farisî (2. sınıf), Kavaid-i Farisî ile Nasihat (3. sınıf), Müntehebât-ı Gülistan (4. sınıf)
Hesap	: Muhtasar Hesap (1. sınıf), Kûsûrat ve A'mâl-i Erbaa (2. sınıf), Mikyas ile A'dâd-ı Mürekkebe (3. sınıf), Mesail-i Hesabiye (4. sınıf)
Kıraat	: Kısas-ı Enbiya (1. sınıf)
Hüsn-i Hat	: Sülûs (1. Sınıf), Rik'a (2, 3 ve 4. sınıf)
Coğrafya	: Avrupa (2. sınıf), Kıtaat-ı Erbaa (3. sınıf), Memalik-i Mahrûse-i Şahane (4. sınıf)
Tarih	: Tarih-i Enbiya (3.sınıf), Tarih-i Osmanî (4. sınıf)
Kavaid-i Osmanî	: İmlâ (2. ve 3. sınıf)
İnşâ	: Kitab-ı Lügat-ı İmlâ (4. sınıf)
Henedese	: Eşkâl-i Hendese (4. Sınıf)

Önceki programdan farklı olarak mülazımîn sınıfında ve 1. sınıfta gösterilen Ulûm-ı Diniye dersinin bu programda 1'den 4'e kadar bütün sınıflarda gösterildiği, Farsça dersinin 1. sınıftan kaldırıldığı, mülazımîn ve 1. sınıfta işlenen ahlâk dersinin kaldırıldığı, hesap dersinin 1. sınıfta da konulduğu, inşâ (yazı) dersinin 3. sınıftan kaldırılarak sadece 4. sınıfta bırakıldığı görülmektedir. Derslerin içeriğine bakıldığında ise ufak tefek değişiklikler olmasına rağmen büyük oranda aynı olduğu söylenebilir.

1897 (R.1313) yılına gelindiğinde okutulan derslerde yine birtakım değişikliklere gidilmiştir. Her şeyden önce bu tarihte eğitim süresi 3 yıla düşürülmüş ve mülazımîn sınıfı tekrar açılmıştır. Mülazımîn sınıfında; Ulûm-ı Diniye (Mufassal İlmihal), Arapça (Emsile-i Cedîde, Bina), Malûmat-ı Nâfia ve Hüsn-i Hat (Sülûs) dersleri okutulmaktadır. Bütün sınıflarda, mevcut derslere ek olarak günümüzde Fen Bilgisi dersinin müfredatı içerisinde yer alan yer küre, hava, su, insan bedeni, ağaçlar, madenler gibi konuların işlendiği Malûmat-ı Nâfia dersi eklenmiştir. Ayrıca 3. sınıfta Fransızca dersi konulmuştur (TSİOA, Tarsus Rüşdiyesi, 1313).

Okulun ders programı 1898 (R.1314) yılında bir kez daha değiştirilmiştir. Yeni programa göre dersler ve okutuldukları sınıflar şu şekilde belirlenmiştir (TSİOA, Tarsus Rüşdiyesi, 1314):

Ulûm-ı Diniye	: Mufassal İlmihal ve Tecvidli Kıraat (Mülazımîn), Nimetül İslâm (1. sınıf), Dürr-i Yekta (2. sınıf), Dürr-i Yekta Şerhi (3. sınıf)
Türkçe	: Sarf-ı Osmanî (1 ve 2. sınıf), Nahv-i Osmanî (3. sınıf)
Arapça	: Emsile-i Cedide (Mülazımîn), El Müşezzeb Sarf Kısmı (1. ve 2. sınıf), El Müşezzeb Nahiv Kısmı (3. sınıf)
Farsça	: Talim-i Farisî ve Rehber-i Farisî, (2. sınıf), Hülâsa-i Rehnümânî-i Farisî ve Müntehebât-ı Gülistan (3. sınıf)

Tarsus Rüşdiyesi'nden Misak-ı Millî İlkokulu'na Bir Okulun Gelişimi ve Dönüşümü

Hesap	: A'mal-i Erbaa (Mülazımîn), Hesab-ı Amelî (1, 2 ve 3.sınıf)
Malûmat-ı Nafia	: Kısas-ı Enbiya (Mülazımîn), İlm-i Eşya (1, 2 ve 3.sınıf)
Coğrafya	: Coğrafya-i Sağır (Mülazımîn), Yeni Coğrafya (1. sınıf), Mücmel Coğrafya-i Umumî (2. sınıf), Osmanlı Coğrafyası (3. sınıf)
Tarih	: Tarih-i İslâm (2. sınıf), Fezleke-i Tarih-i Osmanî (3. sınıf)
Hendese	: Amelî Hendese (3. sınıf)
Hüsn-i Hat	: Sülûs (Mülazımîn), Rik'a (1, 2 ve 3. sınıf)
Resim	: Resm-i Kitabî (1, 2 ve 3. sınıf)
Türkçe Kıraat	: Usul-i Kıraat (1, 2 ve 3. sınıf)
Fransızca	: Manori Usulündeki Defter ve Teshil-i Lisan (4. sınıf)

Üç yıla düşürülen eğitim süresi nedeniyle programda bu şekilde bir düzenleme yapıldığı anlaşılmalı birlikte, mülazımîn sınıfının tekrar getirilmesi nedeniyle eski programa göre muhteviyatta çok da fazla bir değişiklik olmadığı söylenebilir. Ancak 1, 2 ve 3. sınıflarda da Türkçe Sarf ve Nahif (Dilbilgisi ve Sözdizimi) ve Türkçe Kıraat derslerinin konulmuş olması dikkat çekmektedir.

Program üzerinde ilerleyen yıllarda da sürekli değişiklikler yapılmış, bazı dersler kaldırılmış yerine yeni dersler getirilmiştir. Bu nedenle okutulan derslerin sayısı sürekli değişkenlik göstermiş, bu konuda bir türlü standart sağlanamamıştır.

Tarsus Rüşdiyesi, 1914 yılında Rehber-i Füyûz Mektebi adıyla 6 yıllık eğitim veren ibtidai programlı rüşdiye statüsüne dönüştürülünce uygulanan programda ve gösterilen derslerde de önemli değişikliklere gidilmiştir. Okul, 1914-1917 yılları arasında, 6 sınıflık öğretim periyodunun 4. 5. ve 6. sınıfları için hizmet vermiştir. 1915 (R.1330) yılında her üç sınıfta da gösterilen derslerin isimleri şunlardır (TSİOA, Rehber-i Füyûz Mektebi, 1330-1331): Kuran-ı Kerim, Ulûm-ı Diniye, Malûmat-ı Ahlâkiye ve Medeniye, Tarih, Coğrafya, Hesap, Hendese, Eşya Dersleri, Ziraat, Türkçe Sarf ve Nahiv, Tahrir, Manzûme, İmlâ, Kıraat, Resim, El İşi, Hüsn-i Hat, Musiki, Terbiye-i Bedeniye (Bkz. Ek: 7).

Görüldüğü üzere bu dönemde derslerin adedi oldukça artmış, üç sınıf için de ders sayısı 19'a çıkmıştır. Manzume, Tahrir, El İşi, Musiki ve Terbiye-i Bedeniye bu dönemde programa yeni dâhil olan derslerdir.

Bir yıl sonra 1916 (R.1331) yılında ise derslerin sayısının bütün sınıflarda 7'ye düştüğü görülmektedir. Burada bir kısım dersler birleştirilirken bir kısım dersler de programdan çıkarılmıştır. Bu tarihte her üç sınıfta da Kuran-ı Kerim ve Ulûm-ı Diniye, Türkçe, Tarih ve Coğrafya, Hesap ve Hendese, Eşya Dersleri ve Ziraat, Resim ve El İşleri ile Malûmat-ı Ahlâkiye ve Medeniye dersleri programda yer almıştır. (TSİOA, Rehber-i Füyûz Mektebi, 1331-1332).

1920 (R.1336) yılında ibtidai sınıflarda dâhil olup okulun eğitim süresi 6 yıla çıkınca program yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenleme ile derslerin sayısı tekrar arttırılmıştır. Bu dönemde 1. Sınıfta 13, 2. Sınıfta 18, diğer 4 sınıfta ise 20'şer adet ders bulunmaktadır. 6 yıllık eğitim süresince öğrencilere, Ecza-yı Şerife, Kuran-ı Kerim, Malûmat-ı Diniye, Kıraat, Türkçe, Sarf ve Nahiv, İmlâ, Tahrir, Manzume, Tarih, Coğrafya, Hesap, Hendese, Yazı, Eşya, Ziraat, Resim, El İşleri, Musahebat,

Musiki, Terbiye-i Bedeniye, Hâl ve Hareket derslerinin okutulduğu görülmektedir (TSİOA, Rehber-i Füyûz Mektebi, 1338-1339).

1923 yılında adı Erkek Numune Mektebi olarak değiştirilen okulun öğretim süresi 1924 (R.1340) öğretim yılında 5 yıla düşürülmüştür. Bu dönemde okutulan derslere bakıldığında 6 yıllık program uygulandığındaki döneme göre ders sayılarında azalma görülür. Buna bağlı olarak 1. sınıfta derslerin adedi 13'ten 9'a, 2. Sınıfta 18'den 11'e, 3. Sınıfta 20'den 13'e, 4. ve 5. Sınıflarda da 20'den 14'e düşürülmüştür. Kıraat, İmlâ, Sarf ve Nahiv, Tahrir, Manzume, Yazı ve Hal ve Hareket dersleri bu dönem müfredatta yer almamıştır. (TSİOA, Erkek Numune Mektebi, 1340-1341).

1926 yılında okulun adı Misak-ı Millî İlkokulu olarak tekrar değiştirilmiş ve beş yıl boyunca okutulacak dersler yeniden düzenlenmiştir. Buna göre dersler şu şekilde belirlenmiştir (TSİOA, Misak-ı Millî İlkokulu, 1926-1927):

1. ve 2. Sınıf : Türkçe, Hayat Bilgisi, Hesap, Resim ve El İşleri, Terbiye-i Bedeniye, Musiki.
3. sınıf : Din Dersleri, Türkçe, Hayat Bilgisi, Resim ve El İşleri, Terbiye-i Bedeniye, Musiki.
4. ve 5. Sınıf : Kuran-ı Kerim ve Din Dersleri, Türkçe, Musahebat-ı Ahlâkiye ve Vataniye, Tarih, Coğrafya, Hesap, Hendese, Tabiat Tedkiki, Resim, El İşleri, Terbiye-i Bedeniye, Musiki.

1927-1928 öğretim yılından itibaren Terbiye-i Bedeniye dersinin adı Jimnastik olarak değiştirilmiş, ayrıca 4. sınıflarda kız öğrenciler için Dikiş ve Ev İdaresi dersleri konulmuştur (TSİOA, Misak-ı Millî İlkokulu, 1927-1928).

Tarsus Rüşdiyesi ve devamı niteliğinde olan okulların 55 yıllık bir dönemde uyguladığı program ve okutulan derslere bakıldığında, günümüzde olduğu gibi bir türlü standardın tutturulamadığı anlaşılmaktadır. İncelenen dönemin Osmanlı'da her alanda reform hareketlerinin en yoğun olarak yaşandığı yıllar olması nedeniyle, eğitim-öğretimde de reform sürecine ayak uydurmak için uygulanan öğretim programlarında sık sık değişiklikler yapıldığı görülmektedir.

Öğrenci Sayısı

Öğrenci sayıları ile ilgili en ayrıntılı bilgilere sene sonu imtihan cetvellerinden ulaşmak mümkündür. Mevcut cetvellere göre 1873 (R.1289) ile 1914 (R.1330) yılları arasındaki 41 yıllık dönemde rüşdiyeye 1.245 öğrencinin kayıt yaptırdığı tespit edilmiştir. Ancak bu sayıya elimizde vesikası eksik olan 3 yılın birinci sınıf öğrencileri dâhil değildir. Eksik yılların bir sonraki senesinde ikinci sınıf olan öğrencilerin bir önceki yıl kayıt yaptırdıkları düşünülürse toplam sayıya en az 60 öğrenci daha ilave etmek gerekir. Bu nedenle okula kayıt yaptıran öğrenci sayısının en az 1.305 olduğu söylenebilir. Bu öğrenciden 476'sının okulu bitirmeye muvaffak olduğu görülmektedir. Yine bu sayıya aralarda eksik olan üç yılın mezunları dâhil değildir. Eksik yılların bir önceki yılında 3. sınıfta olan öğrencilerin bir sonraki sene tamamının mezun olduğu varsayılırsa bu sayıya 70 kişinin daha eklenmesi gerekir ki o zaman mezun sayısı 546 kişiye çıkmaktadır. Rüşdiyenin öğrenci sayısı yıllara göre

dalgalı bir seyir izlemekte ve 60 ile 120 arasında değişmektedir. Ortalama öğrenci sayısı ise 78 kişidir.

İmtihan cetvellerinde mülazımın sınıfı hazırlık sınıfını, sınıf-ı rabi' dördüncü sınıfı, sınıf-ı salis üçüncü sınıfı, sınıf-ı sâni ikinci sınıfı ve sınıf-ı evvel de birinci sınıfı ifade etmektedir. Mülazımın sınıfına devam eden öğrencilerin sayısı ilk yıllarda 10 ile 20 arasında değişirken ilerleyen yıllarda bu sayı artmıştır. Ortalama öğrenci sayısı ise 21'dir. Okulun en kalabalık sınıfı olan birinci sınıflarda ortalama öğrenci sayısının 33, ikinci sınıflarda 21, üçüncü sınıflarda 14 ve dördüncü sınıflarda da sadece 9 kişi olduğu görülmektedir (Bkz. Ek: 1, Ek: 2).

Okulun adının Rehber-i Füyûz olarak değiştirildiği ve ibtidaî programlı rüşdiye statüsünde olduğu 8 yıllık dönemde 1914 (R.1330) yılında 79, 1915 (R.1331) yılında 52, 1916 (R.1332) yılında 69, 1920 (R.1336) yılında 74 ve 1922 (R.1338) yılında da 172 öğrencinin eğitim gördüğü tespit edilmiştir (Bkz. Ek: 4).

Rehber-i Füyûz Mektebi'nin adının 1923 yılında Erkek Numûne Mektebi, daha sonra da Misak-ı Milli İlkokulu olarak değişmesi ile kuruluşundan beri rüşdiye özelliği taşıyan okul, artık bir ilkokul hüviyetine bürünmüştür. Öğrenci sayısında bu tarihten sonra sürekli bir artış olduğu görülmektedir. İmtihan cetvellerine göre 1923 yılında 158 olan öğrenci sayısı 1924'te 172'ye, 1926'da 196'ya ve 1927'de de 237'ye yükselmiştir (Bkz. Ek: 5). Bu artışta uzun süren savaş ortamının sona ermesi, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte ortaya çıkan sükûnet ortamı ve ardından yapılan inkılaplarla birlikte eğitim öğretime verilen önemin artması şüphesiz etkili olmuştur.

Başarı Oranları ve Başarısızlık Nedenleri

Rüşdiye öğrencileri Maârif Nizamnamesi'nin 154. Maddesi uyarınca, her öğretim yılının sonunda bütün derslerden umumî imtihana tabi tutulurdu. Bu imtihanın sonucuna göre başarılı olanlar bir üst sınıfa geçer, başarılı olamayanlar ise sınıf tekrarına kalırdı. Ayrıca üstün başarılı öğrencilere çeşitli mükâfatlar verilirdi (Doğanay, 2011: 136).

Sene sonu imtihan cetvelleri incelendiğinde öğrencilerin dört sebepten dolayı sınıf tekrarına bırakıldıkları görülmektedir. Bunlardan birincisi, bir öğrencinin sene sonunda yapılan imtihanlarda, her dersten on üzerinden aldığı notların toplamının, tam not toplamının yarısı ya da yarısından daha az olması. Örneğin öğrenci sene sonunda altı dersten imtihana girmişse, bu altı dersten almış olduğu notların toplamının en az 31 olması gerekmektedir. Aksi takdirde "*Tam numronun nisfı olan otuzu geçemediğinden sınıfta ibka olunmuştur*" denilerek öğrencinin sınıf tekrarına bırakıldığı görülmektedir. İkinci olarak bir öğrencinin herhangi bir dersten aldığı notun 10 üzerinden 4'ün altında olması. Örneğin öğrenci coğrafya dersinden aldığı not 1, 2 ya da 3 ise "*Coğrafyadan üçten ziyade not alamadığından sınıfında ibka olunmuştur*" denilerek sınıfta bırakıldığı görülmektedir. Sınıfta kalmanın üçüncü nedeni ise ikiden fazla dersten ikmale kalmaktır. 1901 (R.1317) yılına kadar ikmal imtihanı uygulaması bulunmamaktadır. Bu tarihte geçme notu 3'ten 5'e yükseltilmiş, ayrıca öğrencilere ikmal imtihanı hakkı tanınmıştır. Ancak bu imtihana en fazla iki dersten girilebilmektedir. Eğer öğrencinin bir ya da iki zayıfı var ise bu

durum “Bir dersten ikmale kalmıştır” ya da “İki dersten ikmale kalmıştır” şeklinde ifade edilirken, eğer üç zayıfı varsa “Üç dersten ikmale kaldığından ibka” veya zayıfı çoksa “Terfi-i sınıf edememiştir” şeklindeki ifade edilmiştir. Sınıfta kalma nedenlerinin dördüncüsü ve en çok karşılaşılanı ise imtihanlara girmemedir. Bir öğrenci sene sonunda yapılan imtihanların herhangi birine dahi girmediği takdirde “İmtihanda bulunmadığından sınıfında ibka olunmuştur” denilerek sınıf tekrarına kaldığı belirtilmiştir (Bkz. Ek: 6).

İmtihan cetvellerinde yer alan veriler incelendiğinde en alt kademe olan mülazımın sınıfında öğrencilerin başarı oranının genellikle yüksek olduğu görülmektedir. Örneğin 1875 (R.1291), 1876 (R.1292), 1887 (R.1303) yıllarında başarı oranı %100, 1874 (R.1290) yılında %94, 1879 (R.1295) yılında %83, 1882 (R.1298) yılında da %87 olarak gerçekleşmiştir. Bunun yanında az da olsa başarı oranının daha düşük olduğu yıllar da vardır. Örneğin 1877 (R.1293) yılında başarı oranı %53 ve 1900 (R.1316) yılında da %42 olarak gerçekleşmiştir. Başarısızlığın en büyük nedeni sene sonu imtihanlarına girmemedir. İncelenen dönemde mülazımın sınıfında okuyan ve başarısız olan toplam 94 öğrenciden sadece 4’ünün geçer not alamadıkları, diğer 90 öğrencinin ise sene sonu imtihanlarına katılmadıkları tespit edilmiştir.

Birinci sınıf öğrencilerinin başarı oranları genel itibarıyla düşük olup sınıfta kalma oranı oldukça yüksektir. Örneğin 1877 (R.1293) yılında başarı oranı %37, 1878 (R.1294) yılında %45, 1883 (R.1299) yılında %34 ve 1894 (R.1310) yılında da %39 olarak gerçekleşmiştir. Rüşdiye döneminde birinci sınıfta okuduğu tespit edilen 1.245 öğrenciden 823’ü başarılı olarak bir üst sınıfa geçmiş, 422’si ise sınıfta kalmıştır. Bu durumda ortalama başarı oranı %66 seviyesindedir. Başarısız olan öğrencilerin 273’ü sene sonu imtihanlarına girmedikleri için geriye kalan 149’u da derslerden geçer notu alamadıkları için sınıfta kalmışlardır. Bu sınıfta öğrencilerin genellikle Arapça, Farsça ve Hesap derslerinden başarısız oldukları görülmektedir.

İkinci sınıfta okuyan öğrencilerin başarı durumlarına bakıldığında, birinci sınıfa göre biraz daha iyi olduğu söylenebilir. İkinci sınıfta okuduğu tespit edilen toplam 846 öğrenciden 626’sı sınıfını geçerken 220 öğrenci sınıf tekrarına kalmıştır. Ortalama başarı oranı %69 seviyesindedir. Başarısız olan öğrencilerin 154’ü sene sonu imtihanlarına girmedikleri için 66’sı da derslerden geçer not alamadıkları için sınıf tekrarına kalmışlardır. Bu sınıfta öğrencilerin genellikle Coğrafya, Arapça, Farsça ve Hesap derslerinden başarısız oldukları görülmektedir.

Üçüncü sınıfta ise 581 öğrencinin okuduğu tespit edilmiştir. Bu durum birinci sınıfa kaydolan öğrencilerin yarısından azının üçüncü sınıfa gelebildiklerini göstermektedir. Bu öğrencilerin 477’si sınıfını geçmiş 104’ü başarısız olarak sınıf tekrarına kalmıştır. Başarı ortalaması %81 seviyesindedir. Başarısız olan öğrencilerin 76’sı sene sonu imtihanlarına girmedikleri için geri kalan 30’u da derslerden geçer notu alamadıkları için sınıfta kalmışlardır. Bu sınıfta da öğrencilerin en çok Arapça, Farsça, Hesap ve Coğrafya derslerinden başarısız oldukları görülmektedir.

Okulun öğretim süresinin dört yıldan üç yıla düşürüldüğü 1898 (R.1314) yılına kadar geçen sürede, mevcut 23 yılın kayıtlarından 197 öğrencinin dördüncü

sınıfta okuduğu tespit edilmiştir. Bu öğrencilerin 170'i sınıfını başarıyla geçerken 27'si başarısız olmuştur. Bu durumda başarı ortalamasının %85 seviyesinde olduğu görülür. Başarısız öğrencilerin 24'ü sene sonu imtihanlarına girmedikleri için sınıf tekrarına kalırken, sadece biri ortalamayı tutturamadığı için tekrara kalmıştır (Bkz. Ek: 3).

1914 yılı itibariyle okul Rehber-i Füyûz Mektebi adıyla ibtidaî programlı rüşdiye statüsüne geçmiş fakat üç yıl daha altı yıllık programın sadece ikinci üç yılını, yani rüşdiye kısmını uygulamaya devam etmiştir. Üç yıllık dönemde devre-i mutavassita ikinci sınıf öğrencilerinin başarı oranının %82, devre-i âliye birinci sınıf öğrencilerinin başarı oranının %80 ve devre-i âliye ikinci sınıf öğrencilerinin başarı oranının da %84 olarak gerçekleştiği tespit edilmiştir.

1920 (R.1336) yılı itibariyle ibtidaî öğrencilerini de kabul etmeye başlayan Rehber-i Füyûz Mektebi, günümüzün ilköğretim okullarını andıran bir yapıya bürünmüştür. Bu durum 1923 yılında okulun ismi Erkek Numune Mektebi olarak değişmesine kadar devam etmiştir. Bu tarihten sonra ilkokul hâline getirilmiş ve öğretim süresi beş yıla düşürülmüştür. Bu süreçte 1927 yılına kadar mevcut kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla birinci sınıflarda başarı oranı %58, ikinci sınıflarda %92, üçüncü sınıflarda %89, dördüncü sınıflarda %79 ve beşinci sınıflarda da %82 olarak gerçekleşmiştir.

Rüşdiyenin, yıl bazında başarı oranlarına bakıldığında ise ilk zamanlarda genellikle %60-70 civarında bir başarı söz konusu iken, 1900'den sonraki yıllarda %80'lerin üzerinde bir başarı ortalamasının tutturulduğu görülmektedir. Rehber-i Füyûz Mektebi döneminde de %80'ler civarında olan öğrenci başarısı, Erkek Numune ve Misak-ı Milli İlkokulu dönemlerinde ise ortalama %75 olarak gerçekleşmiştir. Öğrenci başarı istatistikleri belirlenirken birinci sınıfta okuyan öğrenci sayısının fazla olduğu, ancak bu sayının dördüncü sınıfa doğru giderek azaldığı görülmüştür. Örneğin; 1877 yılında birinci sınıfta 35 öğrenci bulunurken bu öğrencilerin sayısı ikinci sınıfta 19'a, üçüncü sınıfta 7'ye ve dördüncü sınıfta da 6'ya kadar düşmüştür (TSİOA, Tarsus Rüşdiyesi, 1293, 1294, 1295, 1296). Yine 1894 yılında birinci sınıfa başlayan 23 öğrencinin sayısının ikinci sınıfta 12, üçüncü sınıfta 9 ve dördüncü sınıfta da 8 kişiye kadar düştüğü görülmektedir (TSİOA, Tarsus Rüşdiyesi, 1310, 1311, 1312, 1313). Bu durumda rüşdiye eğitimine başlayan öğrencilerin pek azının okulu bitirmeye muvaffak olduğu söylenebilir. İncelenen sene sonu imtihanlarını hâvî cetvellerden başarısızlığı nedeniyle ya da imtihana girmediği için sınıfta kalan öğrencilerin fazlalığı dikkati çekmektedir. Özellikle 1. sınıfa başlayan öğrencilerin, bazı yıllar yarısından fazlasının bir üst sınıfa geçemedikleri görülmektedir. Örneğin; 1876 yılında rüşdiyeye başlayan 35 birinci sınıf öğrencisinden 4'ü düşük not aldıkları için, 18'i de imtihana girmediği için sınıfta kalmıştır. Bu durumda bir üst sınıfa geçen öğrenci sayısı sadece 13 kişidir (TSİOA, Tarsus Rüşdiyesi, 1293). Aynı şekilde 1888 öğretim yılında birinci sınıfa başlayan 40 öğrenciden sadece 18'i ikinci sınıfa geçebilmiştir. Geriye kalan 22 kişiden 4'ü düşük not aldıkları, 14'ü de imtihana girmedikleri için sınıfta kalmışlardır (TSİOA, Tarsus

Rüşdiyesi, 1305). Üst sınıflarda ise öğrenci sayılarında azalma görülmekle birlikte birinci sınıflara oranla daha azdır.

Öğrenci başarısızlıklarının en önemli nedeni olarak gözükten imtihanlara girmeme durumu, rüşdiyenin açılmasından sonra karşılaşılan en önemli sorunlardan biridir. Rüşdiye okullarının çalışma takviminin Çukurova dâhilindeki okullarda uygulanmasında çeşitli güçlükler yaşanmıştır. Bölge halkının yaz ayları yaklaşınca yaylalara gitmesi, öğrencilerin Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin 25. maddesi gereği 1-15 Temmuz arasında yapılan umûmî imtihanlara katılamamalarına neden olmaktadır. Bu nedenle Tarsus Rüşdiyesi idaresi, imtihanların daha erken bir tarihte yapılması yönünde 1872 yılında müracaatta bulunmuştur. Ancak bu durum nizama aykırı olduğu gerekçesiyle kabul görmemiş, imtihanların mümkün olduğunca haziran ayı içerisinde yapılması istenmiştir (BOA. MF.MKT. 1/41). Bunun üzerine rüşdiye personeli çözümü okulu yaylaya taşımakta bulmuştur. Yaylada kiralanan çadırda eğitim öğretime devam edilmiş, masraflar da ahali tarafından karşılanmıştır (BOA. MF.MKT. 2/138). İlerleyen yıllarda Tarsus'un da içerisinde bulunduğu Çukurova bölgesi rüşdiyelerinde sene sonu umûmî imtihanlarının haziran başında yapılarak okulun bir müddet erken tatil edilmesinin yolu açılmıştır (BOA. MF.MKT. 275/71). Ancak bu da sorunun çözümü için yeterli olmamıştır. Çünkü imtihan cetvellerinden, bu dönemde de birinci sınıf öğrencilerinin genellikle yarıya yakınının haziran ayında yapılan sene sonu imtihanlarına girmediği için sınıfta kaldığı görülmektedir. Örneğin; 1873 yılında birinci sınıfta okuyan 28 öğrenciden 10'u, 1876 yılında 35 öğrenciden 18'i, 1888 yılında 40 öğrenciden 14'ü ve 1893 yılında 22 öğrenciden 10'u bu imtihanlara girmemiştir (TSİOA, Tarsus Rüşdiyesi, 1290, 1293, 1305, 1310). Bunların haziran ayından önce aileleriyle birlikte yaylalara giden öğrenciler olduğu ilk akla gelen ihtimaldir.

Aynı durum Rüşdiye sonrası dönemde de devam etmiştir. Rehber-i Füyûz Mektebi döneminde öğrencilerin genellikle imtihanlara girmedikleri için sınıf tekrarına kaldıkları görülmektedir. Örneğin 1914 (R.1330) yılında tüm sınıflarda başarısız olan 16 öğrencinin tamamı, 1915 (R.1331) yılında başarısız olan 9 öğrencinin 5'i, 1916 (R.1332) yılında başarısız olan 11 öğrencinin tamamı ve 1917 (R.1333) yılında başarısız olan 17 öğrencinin tamamı imtihanlara girmedikleri için sınıf tekrarına kalmışlardır (TSİOA, Rehber-i Füyûz, 1330, 1331, 1332, 1333). Erkek Numune ve Misak-ı Milli Okulları dönemine bakıldığında da birinci sınıfların önemli bir miktarının imtihanlara girmeme nedeniyle sınıf tekrarına kaldığı görülmektedir. Örneğin 1923 (R.1339) yılında 48 birinci sınıf öğrencisinin 30'u ve 1924 (R.1340) yılında 82 birinci sınıf öğrencisinin 35'i imtihanlara girmedikleri için tekrara kalmıştır (TSİOA, Erkek Numune, 1339, 1340). Üst sınıflarda ise başarısız olan öğrencilerin büyük çoğunluğunun geçer not alamadıkları için sınıfta kaldıkları görülmektedir.

Sonuç

Eğitim alanında II. Mahmud ile başlayan köklü ıslahatın bir ürünü olan Rüşdiye Mektepleri özellikle yüzyılın son çeyreğinde ülke genelinde yayılma alanı bularak en önemli eğitim kurumları haline gelmiştir. Bu bağlamda 1863 yılında

eğitim-öğretim hayatına başlayan Tarsus Rüşdiyesi, bölgede açılan ilk rüşdiye mektebi olma özelliğini taşımaktadır.

Devletin içinde bulunduğu imkânsızlıklar nedeniyle ülke genelindeki diğer rüşdiyeler gibi Tarsus Rüşdiyesi de giderleri için merkezî hükümetten doğrudan bir katkı almamış, her türlü masrafı mahallî maârif sandığından karşılanmaya çalışılmıştır. Bu durum bazı aksaklıkların yaşanmasına ve özellikle de eğitim öğretim için gerekli fizikî ortamın yeteri kadar sağlanamamasına neden olmuştur. Tarsus Rüşdiyesi'nin fizikî şartlarının yetersizliği her dönemde dile getirilmiş ve bu konuda çeşitli islah çalışmaları yürütülmüştür.

Yapılan islah çalışmaları sadece fizikî şartlara mahsus değildir. Ülke genelinde rüşdiye okullarında beklenen kalitenin tam olarak sağlanamaması üzerine, özellikle uygulanan müfredat programları ile ilgili sık sık değişikliklere gidilmiştir. Bu değişiklikler genellikle ders saatlerinin değişmesi, bir takım derslerin müfredattan çıkartılması, yeni derslerin müfredata eklenmesi ya da derslerde okutulan kitapların ve dersin muhteviyatının değişmesi şeklinde olmuştur. Tarsus Rüşdiyesi'nde de bu tip değişikliklere oldukça sık rastlanmaktadır. Hatta bununla da kalmamış islahat çalışmaları sürecinde okul, önce ibtidaî programlı rüşdiye statüsüne getirilerek altı yıllık bir okula, Cumhuriyet'ten sonra da öğretim süresi beş yıla düşürülerek bir ilkokula dönüştürülmüştür.

İşlenen dersler günümüzle kıyaslandığında; çeşitli sınıflarda gösterilen Ulûm-ı Diniye ve Ahlâk derslerinin Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi müfredatı içerisinde işlendiği, Hesap dersinin Matematik, İnşa ve Manzume derslerinin Türkçe, Malumat-ı Nafia ve Eşya derslerinin Fen Bilgisi, Hendese dersinin Geometri, Tarih ve Coğrafya Derslerinin de Sosyal Bilgiler derslerinde işlendiği görülmektedir. Ayrıca Resim, Musiki, Terbiye-i Bedeniye gibi dersler de günümüzdeki müfredatlarda yerlerini korumaktadırlar. Arapça, Farsça ve Kuran-ı Kerim* dersleri kaldırılmış, Fransızcanın yerini de İngilizce almıştır.

Tarsus Rüşdiyesi ve devamında gelen okulların öğrenci sayıları genellikle 60 ile 120 arasında değişmiştir. Cumhuriyet'ten sonra ise hızlı bir artışla 200'ler seviyesini aşmıştır. Şüphesiz bu rakamlar, 1880'lerde merkez nüfusu 10 bin, 1900'lerin başında da 20 binler seviyesinde olan (Uğuz, 2012: 118, 119) Tarsus gibi büyük bir yerleşim yeri için oldukça düşük kalmaktadır.

İmtihan cetvellerinin incelenmesinden gerek rüşdiyede gerekse de devamında gelen okullarda katı bir öğretim programının uygulandığı ve öğrencilere karşı pek de tavizkâr olunmadığı anlaşılmaktadır. Zira öğrencilerin sadece bir dersten dahi notunun 4'ün altında olması durumunda, ya da herhangi bir dersten imtihana girmedeği takdirde diğer notları çok iyi olsa bile sınıf tekrarına bırakıldıkları görülmektedir. Bu hususta ancak 1901 yılında ikmal imtihanı uygulaması getirilerek öğrenciler lehine bir düzenlemeye gidilmiştir. Ancak öğrencilerin başarısızlık nedenlerinin başında uygulanan bu katı sistem gelmemekteydi. Başarısız olan

---

* Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2012 yılında yapılan değişikliklerle Kur'an-ı Kerim dersi tekrar programa dâhil edilerek seçmeli dersler arasında yer almıştır.

öğrencilerin büyük bir bölümünün sene sonu umumî imtihanlarına girmedikleri için sınıf tekrarına kaldıkları görülmektedir. Tekrara kalan öğrencilerin çoğunun da okulu bıraktığı anlaşılmaktadır. Zira eldeki verilerden, okula başlayan öğrencilerin ancak 1/3'ünden biraz fazlasının okulu bitirmeye muvaffak olduğu tespit edilmiştir.

1869 Vilâyet Nizamnâmesi gereğince sancak merkezlerinde 4 yıllık rüşdiye okullarının üstünde, öğretim süresi 3 yıl olan idadîler açılmıştır. Tarsus, ülkenin en büyük şehirlerinden biri olmasına rağmen kaza statüsünde olduğu için nizamnâme gereği idadîsi olmayıp Tarsus Rüşdiyesi şehirdeki en yüksek dereceli Müslüman okulu olarak kalmıştır. Bu durum, Tarsus'ta gerek Amerikan Protestanlarına, gerekse de Katolik misyonerlerine ait daha kaliteli eğitim veren okulların bulunması nedeniyle, Müslüman ahalinin eğitim alanında gayrimüslimlere nazaran zayıf kalmasına neden olmuştur. Bu nedenle kuruluş amacı belli olan bu okulların halk üzerindeki tesirlerinin azaltılması ve Tarsus'un eğitim seviyesinin artırılması amacıyla 1908 yılında Tarsus Rüşdiyesi'nin idadî seviyesine yükseltilmesi teklif edilmiştir (BOA, Y.MTV. 306/83). Ancak bu girişim netice vermemiş, Tarsus'ta lise seviyesinde okulun açılması Cumhuriyet yıllarına kalmıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Vesikaları

BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi). DH.MKT. Nr. 1300/16

BOA. DH.MKT. Nr. 2728/52

BOA. MF.MKT. Nr. 275/71

BOA. MF.MKT. Nr. 1/41

BOA. MVL. Nr. 650/38

BOA. MF.MKT. Nr. 1033/75

BOA. Y.MTV. Nr. 306/83

BOA. MF.MKT. Nr. 2/138

TSİOA (Tarsus Sakarya İköğretim Okulu Arşivi), Tarsus Rüşdiyesi, Rehber-i Füyuz, Erkek Numûne ve Misak-ı Milli Okullarına Ait Sene Sonu İmtihan Cetvelleri)

Sürelî Yayınlar

Düstur

Salnâme-i Maârif

Tarsus Gazetesi

Salnâme-i Vilâyet-i Adana

Kitaplar

Ahmed Şerif, (1997). *Anadolu'da Tanin (Birinci Gezi)*. (Haz. Çetin Börekçi). İstanbul.

Akyüz, Y. (2010). *Türk Eğitim Tarihi; M.Ö.1000-M.S.2010*. Ankara: Pegem A Yay.

Doğanay, F. K. (2011). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Rüşdiye Mektepleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Kodaman, B. (1999). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*. Ankara: TTK Yayınları.

Mahmud Cevad İnbü's Şeyh Nâfi, (2001). *Maârif-i Umumiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcraatı; XIX. Asır Osmanlı Maârif Tarihi*. (Haz. Taceddin Kayaoğlu). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Uğuz, S. (2012). *I. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Tarsus (1876-1926)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

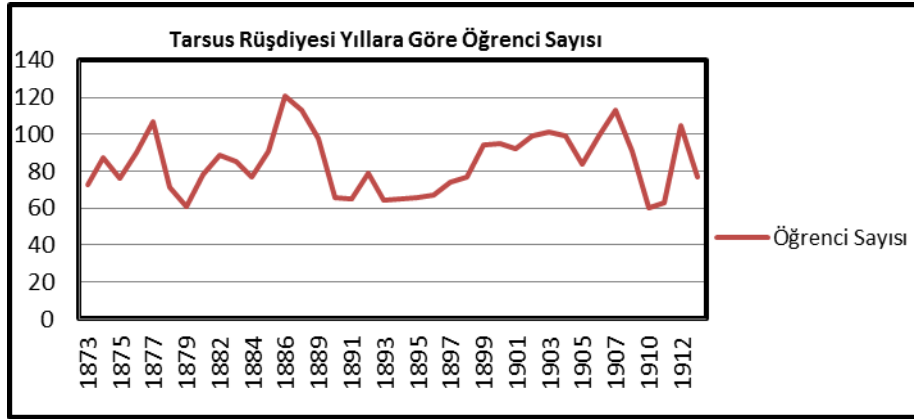
Yılmaz, M., Uzun, M. H., Aydın, K., ve Yavuz, M. B. (1998). *Cumhuriyet Öncesi ve Cumhuriyet Sonrası İçel'de Eğitim*. Mersin.

EKLER

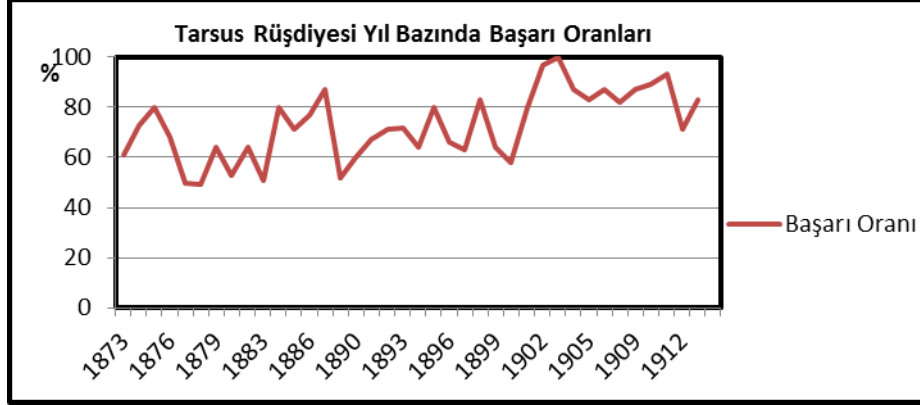
Ek 1: Adana Vilâyet ve Maârif Salnamelerine göre Tarsus Rüşdiyesi personeli ve öğrenci sayıları

Sene	Muallim-i Evvel	Muallim-i Sâni	Hat Muallimi	Bevvab	Ö.Sy.
1876	Hafız Ahmed Efendi	Mustafa Efendi	---	Ahmed Efendi	80
1877	Hafız Ahmed Efendi	Bülbül Efendi	---	Ahmed Efendi	80
1879	Hafız Ahmed Efendi	İshak Efendi	---	Ahmed Efendi	---
1881	Hafız Ahmed Efendi	İshak Efendi	---	Ahmed Ağa	93
1890	Hafız Ahmed Efendi	Hüseyin Efendi	---	İbrahim Efendi	---
1891	Hafız Ahmed Efendi	Hüseyin Efendi	--	İbrahim Efendi	---
1894	Hafız Ahmed Efendi	Hüseyin Efendi	---	İbrahim Efendi	65
1898	Hacı Ahmed Efendi	Hüseyin Efendi	Rıfat Efendi	---	86
1899	Hacı Ahmed Efendi	Hüseyin Efendi	Rıfat Efendi	---	94
1900	Şevket Efendi	Hüseyin Efendi	Rıfat Efendi	---	98
1901	Şevket Efendi	Hüseyin Efendi	Rıfat Efendi	---	98
1902	Şevket Efendi	Hüseyin Efendi		İsmail Efendi	105
1903	Şevket Efendi	Hüseyin Efendi	Rıfat Efendi	---	130

Ek 2: Tarsus Rüşdiyesi'nin Öğrenci Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı

Ek 3: Tarsus Rüşdiyesi Yıl Bazında Başarı Oranları

Ek 4: Rehber-i Füyuz Mektebi Öğrenci Sayısı

Sınıflar	1914	1915	1916	1920	1922
Devre-i Ülâ 1. Sınıf	-	-	-	23	43
Devre-i Ülâ 2. Sınıf	-	-	-	22	19
Devre-i Mutavassıta 1. Sınıf	-	-	-	12	45
Devre-i Mutavassıta 2. Sınıf	27	21	37	8	36
Devre-i Âliye 1. Sınıf	30	16	21	4	11
Sevre-i Âliye 2. Sınıf	22	16	11	5	18
Toplam	79	52	69	74	172

Ek 5: Erkek Numune ve Misak-ı Milli Okullarının Öğrenci Sayısı

Sınıflar	Erkek Numûne Mektebi		Misak-ı Milli İlkokulu	
	1923	1924	1926	1927
1. Sınıf	48	81	38	80
2. Sınıf	20	33	44	32
3. Sınıf	26	25	35	39
4. Sınıf	32	16	39	45
5. Sınıf	23	17	40	41
6. Sınıf	9	-	-	-
Toplam	158	172	196	237

Tarsus Rüşdiyesi'nden Misak-ı Millî İlkokulu'na Bir Okulun Gelişimi ve Dönüşümü

Ek 5: Tarsus Rüşdiyesi 1875 (R.1291) yılı Sene Sonu İmtihan Cetveli (TSİOA)

Tarsus Rüşdiyesi 1875 (R.1291) yılı Sene Sonu İmtihan Cetveli										
Sıra No	Adı Soyadı	Yaşı	Okuldan Önce				Okulda			Not Ortalama
			Okul	Okul	Okul	Okul	Okul	Okul	Okul	
1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
2	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
3	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
4	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
5	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
6	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
7	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
8	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
9	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
10	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
11	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
12	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
13	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
14	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
15	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
16	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
17	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
18	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
19	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
20	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
21	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
22	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
23	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
24	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
25	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
26	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
27	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
28	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
29	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
30	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
31	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
32	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
33	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
34	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
35	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
36	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
37	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
38	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
39	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
40	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
41	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
42	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
43	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
44	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
45	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
46	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
47	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
48	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
49	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
50	...	...	...	...	...	...	...	...	...	

Ek 6: Tarsus Rehber-i Füyûz Mektebi Haftalık Ders Programı (TSİOA)

TARSUS REHBER-İ FÜYÜZ MEKTEBİ HAFTALIK DERS PROGRAMIDIR						
ÖĞLEDEN SONRA			ÖĞLEDEN EVVEL			EYYAM
DEVRE-İ ÂLİYE	DEVRE-İ MÜTEVASSİTA		DEVRE-İ ÂLİYE	DEVRE-İ MÜTEVASSİTA		
İKİNCİ SENE	BİRİNCİ SENE	İKİNCİ SENE	İKİNCİ SENE	BİRİNCİ SENE	İKİNCİ SENE	CUMARTESİ
Rasim	Tahrir	Hesap	Terbiye-i Bedeniye	Tarih	Kur'an-ı Kerim	
Hesap	Eyya Dersleri	Tahrir	Ulüm-i Diniye	Rasim	Tarih	PAZAR
Kur'an-ı Kerim	Kiraat	Rasim	Tahrir	Hesap	Eyya Dersleri	
Coğrafya	El İşleri	Sarf	Sarf ve Nahiv	Ulüm-i Diniye	Manzûme	PAZARTESİ
Musiki	Musiki	Kiraat	Tarih	Manzûme	Ulüm-i Diniye	
Terbiye-i Bedeniye	Terbiye-i Bedeniye	El İşleri	El İşleri	Sarf	Coğrafya	SALI
Kiraat	Ulüm-i Diniye	Hendese	Manzûme	Kur'an-ı Kerim	Terbiye-i Bedeniye	
Eyya Dersleri	Coğrafya	Kiraat	Hendese	Tarih	Kur'an-ı Kerim	ÇARŞAMBA
Müşâhâbât-ı Ahlâkiye	Rasim	Hesap	Ulüm-i Diniye	Eyya Dersleri	Müşâhâbât-ı Ahlâkiye	
TERBİEVİ TENEZÜH			Tarih	Terbiye-i Bedeniye	Eyya Dersleri	PERŞEMBE
Hesap	Tahrir	El İşleri	El İşleri	Kiraat	İmla	
Rasim	Coğrafya	Tahrir	Kiraat	İmla	Hat	CUMARTESİ
İmla	Hesap	Musiki	Eyya Dersleri	Müşâhâbât-ı Ahlâkiye	Terbiye-i Bedeniye	
TATİL			Ziraat	Ziraat	Ulüm-i Diniye	PAZAR
			Tahrir	Hesap	Ziraat	
			Terbiye-i Bedeniye	Terbiye-i Bedeniye	Terbiye-i Bedeniye	CUMARTESİ
			Coğrafya	Hendese	Tarih	
			Hat	El İşleri	Coğrafya	